



OPGEMERKT

Frans Heymans,
eredirecteur-
bibliothecaris Stedelijke
Bibliotheek Gent

Literatuur, stedelijk cultureel erfgoed
www.literair.gent.be

De literatuur als stedelijk cultureel erfgoed

Het thema 'stadsliteratuur' staat al decennia in de belangstelling. De *Moderne encyclopedie der wereldliteratuur* (1963-1977) bevat uitvoerige historische overzichten gewijd aan de literatuur in en over steden als Amsterdam, Antwerpen, Brussel en Gent. In 1998 werd een samenwerkingsprogramma van de Vlaamse universiteiten van Antwerpen, Gent en Leuven in het leven geroepen dat de (ook literaire) laatmiddeleeuwse stadscultuur in de Nederlanden zou onderzoeken met onder meer Brugge en Antwerpen als focuspunten. Op 25 mei 2005 wijdden het tijdschrift *Spiegel der Letteren* en het Ghent Urban Studies Team (GUST) in de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde een colloquium aan *De stad als trope - stadsliteratuur in de Lage Landen en Europa*. In 2005 publiceerde het *Kunsttijdschrift Vlaanderen* een speciaal nummer (afl. 305) over *Literaire steden* waarin vooral Arles, Edinburgh, Nijmegen, Praag en Dublin (dat in 2004 door de Verenigde Naties werd uitgeroepen als "world's first city of literature") werden behandeld. Het zijn maar enkele voorbeelden van de veelzijdige aandacht voor de literatuur in en over steden.

Een van de onderdelen van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL, <http://www.dbnl.org>) – die stilaan uitgroeit tot een indrukwekkende inventaris van de Nederlandse letteren – is een atlas waarin voor talrijke Nederlandse en Vlaamse steden en gemeenten wordt aangegeven welke auteurs er geboren werden en/of overleden zijn. Voor enkele steden is hieraan reeds een literair-historisch overzichtartikel toegevoegd, het ene al wat uitvoeriger dan het andere.

De stad Gent heeft beslist niet te klagen over een gebrek aan aandacht op dit vlak. Sedert 1861 (Philip Blommaert, *De Nederduitsche schryvers van Gent*) verschenen een

De kunstenaar bekijkt de wereld, tekening van Jules de Bruycker (© John De Bruycker)

Deze tekening verbeeldt mooi het opzet van www.literair.gent.be. Het is als het ontwikkelen van een foto. Geleidelijk aan worden de grove omtrekken van het literair erfgoed van Gent zichtbaar. Dan verschijnen de details en als men de nadien ontwikkelde foto onder het vergrootglas houdt, ontdekt men een wirwar van bekende, halfbekende, vergeten én onvermoede aspecten.

tiental overzichtelijke monografieën, uitgebreide artikelen of bloemlezingen met de literatuur in en over deze stad als onderwerp. In 1978 organiseerde de Gentse universiteit een vijfdaags internationaal congres *Gent in de literatuur*, waarop een veertigtal binnen- en buitenlandse sprekers evenveel aspecten van het literaire leven in, en de literatuur over deze stad belichtten. In de tweede helft van de jaren 90 werd aan de Universiteit van Leiden een onderzoek gedaan naar de literatuur in Gent voor 1450.

En sedert mei 2004 is er het internetproject www.literair.gent.be, waarover we het hier willen hebben. We bakenen dit project eerst inhoudelijk af om vervolgens uit te wijden over de meer organisatorische aspecten ervan. Ten slotte stellen wij ons de vraag of er zoiets als een 'Gentse literatuur' bestaat. Literair Gent is een groeiproject. Vooral in de hierna geciteerde voorbeelden beperken we ons tot datgene wat op dit ogenblik (september 2007) reeds is uitgewerkt.

Van 'Voor den duivel...' naar www.literair.gent.be

Als onderzoeksproject is Literair Gent ontstaan uit de samenwerking tussen de stedelijke vzw Gent Cultuurstad en de Stedelijke Openbare Bibliotheek. Het project lag vanaf 2002 op tafel en in mei 2004 werden de eerste teksten op het net geplaatst.

Eigenlijk is dit project een uitloper van de publicatie *Voor den duivel geen stap achteruit!*, een bloemlezing van literaire teksten over Gent, die in 1992 werd uitgegeven naar aanleiding van de opening van het gerenoveerde bibliotheekgebouw aan het Zuid. Die publicatie bevat een selectie van fragmenten, aangetroffen tijdens een brede zoektocht in literaire werken allerlei.

In Literair Gent is deze bloemlezing nu het illustrerende deel geworden van een veel grotere constructie, waarvan het lexicon de spil is, een woordenboek waarin op wetenschappelijk verantwoorde wijze de gehele literaire bedrijvigheid in de stad in kaart wordt gebracht: wie waren (en zijn) de Gentse en de niet-Gentse auteurs die schreven over de stad, welke waren de verenigingen die er floreerden, de tijdschriften die er werden uitgegeven en de belangrijke evenementen in de loop van de tijd? In het lexicon worden, een voor een, alle actoren die van deze stad, van de middeleeuwen tot nu, een bruisend literair centrum maakten, gesitueerd en beschreven. Omdat de alfabetische presentatie van de lemma's, de trefwoorden in dit woordenboek, een eerder gefragmenteerd beeld geeft, worden in een aantal thematische overzichtsbijdragen allerlei aspecten van het literaire leven in Gent in een bredere context geplaatst, bijvoorbeeld de literatuur in Gent in de middeleeuwen, de Gentse rederijderskamers, de Franstalige literatuur in de stad... Na 1992 werd de zoektocht naar sporen van Gent in de fictieve literatuur intensief voortgezet. Die volgehouden speurtocht leverde inmiddels enkele duizenden fragmenten op (over Gentse historische figuren, pittoreske straatberoemdheden, monumenten, dramatische gebeurtenissen, feesten enz.) die samen tot een veelvoud van *Voor den duivel geen stap achteruit!* uitgroeiden. Om de vele bezoekers, de toeristen en niet het minst de Gentenaars zelf de gelegenheid te bieden, de concrete sporen van de literatuur in het huidige stadsbeeld te ontdekken,

wordt in een volgende rubriek een reeks wandelingen uitgetekend, bijvoorbeeld langs de Poëzieroute, in de voetsporen van Karel van de Woestijne, van Maurice Maeterlinck enz. En last but not least bevat de homepage, naast informatie over de site zelf, in de rubriek 'focus' informatie over de belangrijke actuele literaire evenementen in de stad. De toegankelijkheid van het geheel wordt nu op 'maximaal' gesteld door al die gegevens te presenteren op het internet, wat meteen ook een veel bredere waaier van ontsluitingsmogelijkheden inhoudt.

Literair Gent als project

Organisatorisch wordt het geheel beheerd door een redactiecomité, samengesteld uit vertegenwoordigers van de Stedelijke Openbare Bibliotheek, van de vzw Gent Cultuurstad en enkele externe leden. Verschillende coördinatoren ontfermen zich over de aparte aspecten van het project: de informatica, het lexicon en de thematische overzichten, de fragmenten en de wandelingen.

De sterkhouders van het lexicon, de overzichtsbijdragen en de wandelingen zijn uiteraard de schare van (thans een tachtigtal) tekstschrijvers, regelmatige of gelegenhedsmedewerkers uit de academische wereld, redactieleden, specialisten in bepaalde domeinen, publicisten... Zonder hun bereidwillige medewerking zou een onderneming als deze gewoon onmogelijk zijn.

Het doelpubliek

Het doelpubliek is de algemeen geïnteresseerde, maar niet meteen in de literatuur gespecialiseerde lezer. Deze keuze heeft zijn consequenties. Zo is elke bijdrage in het lexicon bedoeld als een beknopte introductie tot het behandelde onderwerp, niet als een uitvoerige literair-historische of -technische analyse. De bewust kort gehouden inleidende alinea('s) van elke bijdrage situeren het onderwerp voor lezers die er minder vertrouwd mee zijn. Vakjargon wordt kort toegelicht (een uitdrukking als 'hyperbolisch proza' zal allicht de verklaring 'met veel overdrijving' meekrijgen) en voetnoten worden geweerd. Wie meer wil weten over het in een bijdrage besproken onderwerp, vindt in de bibliografie een eveneens bewust beperkt gehouden lijst van hooguit een tiental notities, bij voorkeur Nederlandstalige titels die liefst nog gemakkelijk te vinden zijn, bijvoorbeeld in de openbare bibliotheken of op het internet.

De inhoudelijke afbakening

Met 'Gent' wordt de huidige stad bedoeld, de kernstad met inbegrip van de twaalf in de loop van de tijd gefuseerde omliggende gemeenten.

Als 'Gentse auteurs' worden hier beschouwd, literatuurschrijvers die in Gent geboren zijn, er ooit woonden of er overleden. Dit kan wel eens tot verrassingen leiden. Zo worden bijvoorbeeld Jef Geeraerts en Gerd de Ley Gentenaars genoemd, de eerste

omdat hij (weliswaar geboren Antwerpenaar) al jaren in deze stad woont, de tweede (die nooit in Gent woonde) omdat hij er geboren werd. Niet-Gentse auteurs (met inbegrip van studenten die hier tijdelijk op kot waren, bijvoorbeeld Anton Bergmann of Tom Lanoye) worden enkel opgenomen indien zij over Gent hebben geschreven. Verenigingen worden opgenomen indien zij in Gent gevestigd waren, tijdschriften als zij er werden uitgegeven, evenementen indien zij er plaatshadden, anoniemen indien zij over deze stad handelen. Tijd en taal zijn geen beperkingen. Er wordt gespeurd naar auteurs, verenigingen enz. van de middeleeuwen tot nu. Uiteraard is de Nederlandstalige literatuur overwegend aanwezig maar evenzeer vindt men hier behoorlijk wat Frans-, Latijn-, Duits-, Engels-, Afrikaans-, Italiaans-, Deens- en Zweedsschrijvende auteurs.

Het begrip literatuur wordt zeer ruim opgevat, zowel voor de keuze van de genres als voor het literaire gehalte van het geschrevene. Uiteraard wordt aandacht besteed aan de klassieke genres (proza, poëzie, toneel...), maar ook fictie die zich meestal beneden het maaiveld van de officiële literatuurstudie of -geschiedschrijving bevindt, wordt 'meegenomen': de jeugdliteratuur, de volkse literatuur, liedteksten, reisverhalen, memoires, dagboeken, brieven, columns, strips (deze laatste sedert kort ook erkend werkdomen van het Vlaams Fonds voor de Letteren) en de literatuur in het Gentse dialect.

Inzake 'al-dan-niet-kwaliteitsliteratuur' wordt geen standpunt ingenomen. In dit opzicht kan Literair Gent enigszins worden vergeleken met wat bijvoorbeeld het AMVC-Letterenhuis voor heel Vlaanderen doet, of de DBNL (in haar bio-bibliografisch gedeelte) voor het gehele Nederlandstalige gebied. Ook deze bronnen stellen zich neutraal op, bieden zo ruim en zo verscheiden mogelijk informatie over *all creatures, great and small*, en laten het aan de gebruiker over hieruit te kiezen wat hem interessant of dienstig kan zijn. Vanzelfsprekend worden de auteurs opgenomen die tot de gecanoniseerde Schone Letteren verheven zijn, zij die zogenaamd échte literatuur schreven (Karel van de Woestijne, Maurice Maeterlinck, Cyriel Buysse, Richard Minne, Suzanne Lilar, of Stefan Hertmans). De aandacht gaat nochtans evenzeer naar de talrijke *autores minores* (Napoleon Destanberg, Wazenaar, Jan Schepens, Janine de Rop...) én naar de genres die men weleens bestempelt als sublitteratuur, populaire literatuur, ontspanningsliteratuur of gewoon lectuur (bedoeld zijn dan onder meer streekromans, speurdersverhalen, spionageromans enz.). Er wordt uitgegaan van het standpunt dat naast de 'hoge' ook de 'lage' literatuur integrerend deel uitmaakt van het culturele, in casu literaire erfgoed van een gemeenschap.

In Literair Gent vindt men dus, naast de boegbeelden uit de eerste divisie, ook figuren uit de wat lagere afdelingen. Voor sommige van deze laatste figuren was wát zij schreven of deden belangrijker dan hoe zij het literair verwoordden. Enkele voorbeelden illustreren dit.

Eén: de 16e-eeuwse Marcus van Vaernewyck is vandaag nog bekend om zijn historische werken, vooral om zijn omvangrijk en objectief ooggetuigenverslag *Van die beroerliche tijden in die Nederlanden en voornamelick in Ghendt 1566-1568*. Dat hij, als factor van een rederijderskamer, ook wel eens (gelegenheids)poëzie schreef, blijkt uit de eerste edities van zijn *De historie van Belgis* waarin ook een aantal van zijn gedichten werden opgenomen. Die poëtische ontboezemingen werden uit de edities vanaf de 19e eeuw weggelaten. In een van die gedichten – met de bevlogen aanhef "*O oppersten Jupiter, helpende Vadere...*" – toont hij zich een typische overgangsfiguur van de middeleeuwen naar de vroegrenaissance. Het is gekunstelde rederijderspoëzie, dat wel, maar hij roemt er de rijkdom aan producten op de Gentse markten (wijnen, bier, vruchten, zuivelproducten...) mét de vermelding van de landen of landsdelen waaruit ze werden aangevoerd (Engeland, Schotland, Duitsland, Frankrijk, de 'Canariën', Friesland, Walonië enz...) én soms ook nog via welke poort ze in de stad werden binnengebracht.

Twee: in de meeste literaire handboeken zal men vergeefs zoeken naar de naam Aimé Bogaerts (1859-1915). Toch heeft deze sociaal bewogen leraar en bediende met zijn verhaaltjes, gedichten en toneelstukjes ooit een voortrekkersrol gespeeld in (het ontstaan van) de jeugdliteratuur in Vlaanderen. Hij ontfermde zich vooral over de culturele opvoeding van 'zijn' Gentse jeugd en omdat hij voor hen geen goede Vlaamse lectuur vond, hanteerde hij van lieverlede zelf de pen. In 1896 begon hij, samen met de inzake jeugdliteratuur gezaghebbende Nederlandse Nellie van Kol, het tijdschrift *Ons blaadje*. Daarin brachten zij originele Nederlandse én vertaalde lectuur die zij, literair-esthetisch, als aanbevelenswaardig voor kinderen beschouwden.

Drie, nóg 19e-eeuws: in talrijke sociaal-literaire geschriften wordt een onthutsend beeld opgehangen van de uitzichtloze ellende die in kroegen, krotten en beluiken de prijs was voor het industriële enthousiasme van de nieuwe rijken. Leg de verhalen van destijds over bijvoorbeeld de kinderarbeid naast elkaar en je leert evenveel over de tijdgeest als over de literaire vaardigheid van de onderscheiden auteurs: Alexandre Dumas vertelde (in een brief aan zijn vrouw) over zijn bezoek aan een Gents textielbedrijf en toonde zich bijna laaiend enthousiast over wat kinderen allemaal kunnen; Hendrik Conscience (in *Bavo en Lieveken*) beschreef realistisch maar zocht paternalistisch troost in de liefdadigheid; Eugeen Zetternam (in *Mijnheer Luchtervelde*) klaagde genadeloos aan. Minder bekende, meer volkse auteurs, vulden dit plaatje aan: de syndicalistisch ingestelde Karel Beerblock veroordeelde (in *Uit het leven der fabriekwerkers*) en zette aan tot georganiseerde weerstand; de eveneens syndicalistisch georiënteerde Herman Ronse schreef (in *Cieske van Heffenteire, of Wat een werkslaaf lijden kan*) eerder berustend en raadde aan troost te zoeken in het beoefenen van de christelijke deugd.



Hoofding van *Ons Blaadje*, 1897

De zoekmogelijkheden

Het verzamelen van al deze gegevens heeft maar zin als het geheel degelijk ontsloten is en als er voldoende zoekmogelijkheden worden geboden. Wie structureel wil navigeren, laat zich leiden door de zogenaamde menubalk in de linkermarge van de homepage. Daar kiest men voor een der hoofdruubrieken (overzichten, lexicon, fragmenten, wandelingen), vervolgens voor een der deelruubrieken (in het lexicon bijvoorbeeld auteurs, verenigingen...), daarna voor een letter in de alfabetbalk om ten slotte de gezochte naam aan te klikken.

Wie op de homepage, onder 'snelzoeken' (een deel van) een auteursnaam ingeeft krijgt een overzicht van alle ruubrieken waarin de gezochte naam wordt behandeld en kan daar het gewenste zoekresultaat aanklikken. Complexere vragen kunnen worden gesteld via 'uitgebreid zoeken' op de homepage, wat opzoekingen toelaat met gecombineerde parameters, voor vragen als deze naar '20e-eeuwse Gentse vrouwelijke auteurs die jeugdliteratuur schreven', of 'auteurs die poëzie in het Gentse dialect schreven', of 'fragmenten in het Frans over de begijnhoven tijdens de eerste helft van de 20e eeuw'.

Noteer ten slotte dat men via het boekicoontje links bovenaan elk Literair Gent-scherf, rechtstreeks naar de catalogus van de Stedelijke Openbare Bibliotheek kan gaan. De bibliotheek streeft ernaar zoveel mogelijk in Literair Gent vermelde werken – én over elk behandeld onderwerp ook een documentatiemap – in haar collectie te hebben.

De concrete stand van zaken

We zegden het al: dit is een groeiproject. Van de lijst met meer dan 1100 potentiële lemma's over auteurs, verenigingen, tijdschriften enz., zijn er nu zowat 350 effectief verwerkt en op het net gezet; talrijke andere zijn in voorbereiding. Naast de 9 reeds aanwezige thematische overzichtsbiidragen worden er meerdere andere voorzien, onder meer algemene overzichten (per eeuw) van de literatuur in Gent na de middeleeuwen, de toneelliteratuur, de stad in sociale romans, in strips enz. Van de naar schatting ruim 2000 bekende fragmenten zijn er thans een 150-tal opgenomen. Hoog op de agenda staat de versnelde toevoeging van fragmenten of bibliografische verwijzingen daarnaar. Evenzeer wordt nagegaan waar de zoekprocedures nog kunnen worden verfijnd.

Een typisch groeiprobleem is dat van de hyperlinks. Om loze verwijzingen te voorkomen (bijvoorbeeld van een behandelde auteur naar een nog niet-behandelde andere auteur of een tijdschrift), worden hyperlinks voorlopig enkel gelegd tussen de ruubrieken lexicon, fragmenten en wandelingen onderling. Pas als het project (zo goed als) voltooid is, zal dit doorverwijzingsapparaat volledig tot zijn recht komen, met onder meer ook links binnen de ruubriek lexicon (bijvoorbeeld van de biidrage over een vereniging naar deze over een tijdschrift). Inmiddels kan via 'snelzoeken' (zie hoger) wel op een eenvoudige wijze worden nagegaan in welke ruubrieken een bepaalde auteur reeds voorkomt. Er is dus nog werk aan de winkel...

De bibliotheek van haar kant onderzoekt de mogelijkheid om in haar publiekscatalogus, bij elke werk waaruit Literair Gent een of meer fragmenten opnam, systematisch een directe link naar dat (of die) fragment(en) te plaatsen.

De vraag bij dit alles: bestaat er iets als Gentse literatuur?

Laat het antwoord meteen zijn: neen, net zomin als er Antwerpse, Brugse, Amsterdamse of Praagse literatuur bestaat. Tenzij men de literatuur, geschreven in de dialecten van die steden zou beschouwen als 'onderdeurtjes' van de literaire productie in de algemene taalgebieden waartoe zij behoren.

Sedert Nivardus van Gent (12e eeuw) en zeker sedert het ontstaan van de middeleeuwse rederijderskamers rond midden 14e eeuw, is de stad zo goed als permanent een literair centrum geweest. Ruwweg geschat werden hier in de loop van de tijd zowat 750 auteurs geboren, woonden er of zijn er overleden; talrijke literaire verenigingen, genootschappen, gezelschappen, clubs... hebben hier gefloreed; talrijke literaire tijdschriften werden er gesticht en leidden er een soms kort, soms lang leven; het aantal literaire manifestaties (wedstrijden, herdenkingen, voordrachten, tentoonstellingen...) is vandaag de dag nauwelijks nog te tellen.

Uit het lexicon blijkt duidelijk dat Gentse auteurs van weleer en van nu, groot en klein, allen samen een goede lokale weerspiegeling bijgeschreven van wat de algemene

Prijs : 1,75 fr.

Nr 18

MIJN VOLKSBIBLIOTHEEK

Mijnheer Luchtervelde

of door Schoonheid een werkersgezin in het verderf gestort



Uitg. Janssens, Hoveniersstr., 8, Ledeborg, tel. 2653.

Nederlandse literatuurgeschiedenis te bieden heeft. Zij vertegenwoordigen er zowat alle stromingen, strekkingen en genres van de rederijersliteratuur uit de middeleeuwen, het neoclassicisme uit de renaissancetijd, de romantiek en het realisme uit de 19e eeuw, de Van Nu en Straksers, het symbolisme, het magisch realisme en nagenoeg alle andere -ismen die de democratisering (ook) van het schrijversschap uit de 20e eeuw opleverde. Ook de 'kolonie' neolatinisten (met onder meer Antonius Sanderus en Daniël Heinsius) en de Gentse auteurs die in het Frans schreven (met onder meer Nobelprijswinnaar Maurice Maeterlinck als hoogtepunt) zijn ruim aanwezig.

Even duidelijk blijkt uit het lexicon dat enkele honderden niet-Gentse auteurs, reizigers, ballingen en anderen (waaronder roemrijke namen als Francesco Petrarca, Chrétien de Troyes, François-René de Chateaubriand, William Makepeace Thackeray, Rainer Maria Rilke, Henry Miller... tot de hedendaagse Richard Powers), doorheen de geschiedenis steeds weer tot schrijven over deze stad werden geïnspireerd, zij het niet altijd even extatisch als de Nederlandse journalist en prozaïst Reinder Blijstra die in een ware liefdesverklaring schreef: "Jammer is, eens te moeten sterven en haar [de stad Gent] niet meer te kunnen zien."

Het luik fragmenten geeft een idee van wat die inspiratie opleverde. Daar komt de beschreven stad in al haar gedaanten tot leven, wordt zij onder de loep genomen door eigentijdse getuigen, schrijvers die het allemaal zelf ter plekke beleefden, en passanten van overal. Impressionistisch wordt het verhaal door de aanvulling met indrukken van (soms eeuwen) latere auteurs. In dit veelkleurige lappendeken van beelden wordt de stad bejubeld als een geschenk van alle goden, om haar roemrijk verleden, om de pracht en de praal van haar trotse monumenten, als speerpunt van Vlaanderens taalkundige heropstanding, als een ongeëvenaard feestnummer... Maar evenzeer wordt zij beschimpt als een hovaardig, opruiend nest, bastion van koppige politieke, religieuze en sociale weerspanning, verpauperde stad met kwalijk geurende wateren of oord des verderfs (door ongehuwde plattelandsdochters te mijden als de pest). Reeds in de 14e eeuw wenste de Franse dichter Eustache Deschamps dat Gent, schadelijk voor iedereen en nuttig voor niemand, het lot der uitgeroeide volkeren zou ondergaan: dat zij best prompt geheel en al zou worden weggeveegd.

Besluit

Uit het vorige zal wel blijken dat een zo omvangrijk project geen sinecure is. Het vergde een jarenlange voorbereiding (het voorafgaandelijk verzamelen van informatie over auteurs, fragmenten enz.) en vervolgens, eens écht gestart, een even lange tijd voor de concrete uitwerking ervan.

Cover van *Mijnheer Luchtervelde*, waarin de auteur, Eugène Zetternam, de ellende van een arbeidersgezin aanklaagt

Denise De Weerd,
Amsab-ISG

Na zowat een derde van de weg te hebben afgelegd (vermoedelijk althans, want er worden nog geregeld nieuwe gegevens gevonden) begint het project meer en meer te lijken op het klassieke ontwikkelen van een foto in de donkere kamer. Geleidelijk aan worden de grove omtrekken van het (globale) literaire erfgoed van deze stad zichtbaar. Dan verschijnen de details en als men nadien de ontwikkelde foto onder het vergrootglas houdt – zoals de Gentse ets-erfgoed kunstenaar Jules de Bruycker deed met zijn *De kunstenaar bekijkt de wereld* – ontdekt men een wirwar van bekende, half bekende, vergeeten én onvermoede aspecten, invalshoeken en bedrijvigheid.

Dit is zonder twijfel de meest omvangrijke queeste die ooit werd ondernomen naar het literaire erfgoed van deze stad. Veel zoekwerk leverde bovendien nog geen enkel spoor op van een andere stad waarvoor een zo doorgedreven inventariserend onderzoek werd gedaan.

Over geen enkel behandeld onderwerp wordt hier getracht het laatste woord te schrijven. Wél is het de bedoeling niet alleen de recreatieve lezer, de naar een proefschriftonderwerp zoekende student, maar evenzeer de analyserende wetenschapper een soort gecommuniceerde historische stafkaart te presenteren van wat Gent als literatuurstad bij uitstek doorheen de tijd te bieden had en heeft.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR (naast de reeds hoger vermelde):

- GOMPERS, H.A., *Grensverkeer met kitsch en subliteratuur*, http://www.dbnl.org/tekst/_jaa003197001_01/_jaa003197001_01_0001.htm#1.
- LAURENSE, M.S., *Literaire intolerantie: een onderzoek naar het hoe en waarom van het verschil tussen 'echte' en 'triviale' literatuur (...)*, Rijksuniversiteit Groningen, proefschrift, 1993, <http://dissertations.ub.rug.nl/faculties/arts/1993/m.s.laurense>.



Met de bovenstaande advertentie bond een Franse socialistische zeepziederij de strijd aan tegen het kapitalisme. De Savonnerie des Travailleurs zou de winst gemaakt op elk stuk zeep, genaamd *Savon des Trois 8*, integraal besteden aan socialistische propaganda. Om de verbruikers tot kopen aan te zetten, haalde de fabriek alvast een pak niet mis te verstane beelden uit het arsenaal van de socialistische symboliek over de achturedag: acht uur werken voor arbeider en boer, acht uur ontspannen met het gezin, acht uur slapen voor iedereen. Op de wikkel van elk stuk zeep stond het portret van een socialistisch volksvertegenwoordiger of militant. Even iets anders dan de prentjes van filmsterren en coureurs bij de chocoladerepen uit mijn jeugd.

BRON:

P. LAFARGUE, Brochure *Le Communisme et l'évolution économique*, Parti Ouvrier Français. (Bibliotheek E. Anseele (AR60M850))